

Araştırma Makalesi/ Research Article

NİTEL ARAŞTIRMALARDA E-GÖRÜŞME TEKNİĞİ
E-INTERVIEW TECHNIQUE IN QUALITATIVE RESEARCH

Meral SALMAN YIKMIŞ*

Geliş Tarihi: 19.04.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu makalenin amacı son yıllarda nitel araştırmalarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanan ve e-posta (elektronik posta) aracılığıyla gerçekleştirilen e-mail görüşmenin (elektronik-posta görüşmenin) nasıl bir araştırma tekniği olduğunu açıklamak ve yüz yüze görüşme ile kıyaslandığında ne tür avantajlara ve dezavantajlara sahip olduğu sorusuna cevap aramaktır. Ayrıca bu alanda Türkçe literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. E-görüşme, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın, aynı anda farklı coğrafi bölgelerde yaşayan çok sayıda kişiye ulaşmayı sağlayan bir tekniktir. E-görüşme bilgisayar aracılığıyla gerçekleşen bir iletişim biçimidir ve yüz yüze görüşmeden farklı imkânlarla ve sınırlılıklara sahiptir. Bu imkânlar ve sınırlılıklar makalede öncelikle araştırmacı katılımcı arasındaki ilişki ve beden görünmeksizin gerçekleşen etkileşimin bu ilişkiye etkisi üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Bedensiz etkileşimin sağladığı veri, sözel olmayan anlık ifade ve ipuçlarını ayrıca katılımcının sosyal ve fiziki bağlamının bilgisini veremez. Bu nedenle, dış dünyadan görece yalıtılmış, düzenlenmiş ve hatta üretilmiş yazılı verinin niteliği ve katılımcının öznel ve toplumsal gerçekliği temsili üzerinde durulmuştur. Son olarak e-görüşmelerde iki temel araştırma etiği prensibi olarak bilgilendirilmiş rıza ve gizlilikten bahsedilmiştir. Gizlilik açısından sabit ve tüm araştırmalar için geçerli olacak etik kurallardan çok “konumlandırılmış etik” mülakatın esnek doğasına daha uygun bir prensip olarak önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: nitel araştırma, yüz yüze görüşme, e-görüşme, araştırma etiği

ABSTRACT: The aim of this study is to define electronic-mail interview, which becomes prevalent in recent years in qualitative research and, to find answers to the question that what kind of advantages and disadvantages have e-interviews with comparison to face-to-face interviews. This paper also aims at contributing to the Turkish body of literature on qualitative study. Without any constraints on time and place, e-interview technique renders possible to get access to many people from different regions simultaneously. Unlike face-to-face interview, e-interview is the computer mediated communication and has some potentiality and limitation peculiar to it. The potentiality and limitation of e-interview is first discussed in interaction and relation between the researcher and participant. The bodiless interaction during e-interview gives no data onto clues to spontaneous, nonverbal communication. For this reason it is focused on the quality of written data sent by participant via e-mail, which is being produced in an isolated context. The written data's

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, salman.meral@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0332-5084.

ability to represent participant and social world is also discussed. Lastly, it is talked about informed consent and confidentiality as the basic principles of research ethic and, due to flexible and changing nature of interview, it is urged to apply situated ethic than universal ethic rules.

Key Words: qualitative study, face-to-face interview, e-interview, research ethic

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı son yıllarda nitel araştırmalarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanan ve e-posta (elektronik posta) aracılığıyla gerçekleştirilen e-görüşme (elektronik-posta görüşme) tekniğinin nasıl bir araştırma tekniği olduğunu açıklamaya çalışmak, ayrıca yüz yüze görüşme tekniği ile kıyaslandığında ne tür avantajlara ya da dezavantajlara sahip olduğu sorusuna cevap aramaktır. Nitel araştırma yöntemi alanında yeni bir teknik olan e-görüşme üzerine Türkçe literatüre katkıda bulunmak da amaçlanmaktadır, bu nedenle e-görüşme üzerine literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma yönteminde toplumsal dünya hakkında veri elde etmek için kullanılan en temel tekniklerden biri görüşmedir (Aull Davies, 1999:93). Görüşülen kişilere yaşamlarıyla ilgili sorular sorarak ve onların cevaplarını, anlattıklarını dinleyerek gerçekleştirilir. Bu bakımdan görüşme, özel bir iletişim ve sohbet biçimidir. Yapılandırılmış görüşmelerden yapılandırılmamış görüşmelere tüm görüşmeler, araştırmacı ve katılımcı arasında bir etkileşimi içerir. Görüşme, araştırmacının ve katılımcının aktif olarak dahil olduğu anlam yaratım süreci olarak da tanımlanabilir (Holstein ve Gubrium, 2004).

Her ne kadar görüşme araştırmacıyla katılımcı arasındaki etkileşime dayalı bir araştırma tekniği olarak tanımlansa da bu etkileşimin nasıl olacağına ve görüşmeden elde edilecek verinin niteliğine dair farklı yaklaşımlar söz konusudur. Geleneksel, nesnelci yaklaşımda görüşme yapılan kişinin verdiği bilgiler toplumsal ve kültürel gerçekliğin birebir temsili gibi kabul edilir. Görüşme yapan kişi ise görüşme esnasında anlatıya müdahale etmeden olabildiğince nötr biçimde konumlanmalıdır. Aksi yönde, öznelci yaklaşım araştırmacıyı görüşmenin aktif bir unsuru olarak görür. Görüşmeden edinilebilecek bilginin ancak araştırmacıyla katılımcı arasındaki etkileşim hakkında olabileceğini iddia eder. Bu durumda, öznel bir anlam yaratım süreci söz konusudur, nesnel bir toplumsal gerçeklikten bahsetmek güçtür. Üçüncü yaklaşım, yani eleştirel yaklaşım ise görüşmeden elde edilen veriyi saf temsil veya tamamen öznel bir inşa süreci gibi kavrayan yaklaşımları kabul etmez. Görüşmede birebir temsil söz konusu değildir, görüşme araştırmacı ve araştırılan arasındaki etkileşime dayanır fakat bu görüşme yapılan kişinin ötesindeki toplumsal gerçekliğe dair bilgi edinilemeyeceği anlamına gelmez (Aull Davies, 1999). Görüşülen kişinin veya katılımcının öznel gerçekliği ile toplumsal gerçeklik tamamen örtüşmez, toplumsal gerçeklik öznel gerçekliğe

indirgenemez. Bu nedenle araştırmacı katılımcının ifade edemediği ve hatta bazen farkında olmadığı toplumsal gerçekliği kavramakla mükelleftir (Bourdieu, 2015:950-51).

Görüşme tekniği etkileşimlidir dendiğinde, genel kanı görüşmenin yüz yüze ve daha az uygulansa da telefon aracılığıyla gerçekleştirilen bir teknik olduğu yönündedir. Fakat son on yılı aşkın süredir, özellikle sosyal bilimler alanında araştırmacılar yüz yüze görüşme tekniğinden uyarladıkları online veya internet görüşmeleri veri toplama tekniği olarak uygulamaya başlamıştır. Online görüşmeler senkronize olan ve senkronize olmayan görüşmeler olarak ikiye ayrılır. Senkronize görüşmeler Skype, Messenger gibi yazılımlar aracılığıyla gerçekleştirilirken senkronize olmayan görüşmeler genellikle e-posta yoluyla gerçekleştirilir. Senkronize görüşmelerde olduğu gibi araştırmacı ve katılımcının aynı mekânda bulunmasını gerektirmeyen bu görüşme türü, senkronize görüşmelerin aksine farklı zaman aralıklarına yayılabilir. Zamansal ve mekânsal esnekliğin yanı sıra e-görüşme tekniğinin uygulanışı -diğer nitel araştırma tekniklerinde olduğu gibi-araştırma etiğine uymak dışında standart değil, esnektir. Araştırmacılar görüşme sorularını tek seferde veya birden fazla seferde e-postalarına ekleyip katılımcının cevabını bekleyerek verilen cevaplara göre tekrar yeni sorular gönderebilir. Bu süreç katılımcıya bağlı olarak birkaç gün, birkaç hafta hatta birkaç ay sürebilir (James ve Busher, 2012).

Makalede öncelikle, e-görüşmelerin zaman ve mekân konusunda getirdiği esnekliğin görüşme sürecini nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Bununla ilişkili olarak e-görüşmelerde araştırmacı ve katılımcı arasındaki ilişkiye ve ardından da diyalogun yazılı olarak gerçekleşmesinin görüşmelerden edinilen veri üzerinde yarattığı etkiye değinilecektir. Son olarak, e-görüşmelerde araştırma etiğine yer verilecektir.

2. E-GÖRÜŞME TEKNİĞİ ve ZAMANSAL/MEKÂNSAL ESNEKLİK

E-görüşmeler araştırmacı ve katılımcının yüz yüze görüştüğü ortak bir mekânı ve mekânla sınırlanan zamanı gerektirmez, bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilen iletişime dayanır (Linabary ve Hamel, 2017:99). Yarı yapılandırılmış bu görüşmelerin konu başlıkları veya soruları e-posta aracılığıyla yazılı olarak katılımcıya iletilir. E-görüşmenin gerçekleştirilmesi uzun olabilecek bir zaman aralığında birden çok e-posta gönderilmesini ve alınmasını gerektirir.

Yüz yüze görüşmenin gerektirdiği ortak bir mekâna ve zaman aralığına bağlı olmaması araştırmacıya aksi takdirde ulaşamayacak, örneğin coğrafi olarak uzak veya yalıtılmış, coğrafi olarak ulaşılabilir olsa bile temas kurmanın güç olduğu kişilerle görüşme yapma şansı tanır (Linabary ve Hamel, 2017: 100; Fritz ve Vandermause, 2017:3; Murray ve Sixsmith, 1998:107; Meho,

2006:1285). Araştırmacılar katılımcılara farklı coğrafyalarda yaşayan kişilerle bireysel olarak kurdukları bağlantılarla veya tartışma grupları gibi araçlarla e-posta göndererek ulaşırlar (Meho, 2006:1285).

Her ne kadar ortak bir mekân ve eşzamanlılık gerekmeseyse de, tıpkı yüz yüze görüşmede olduğu gibi e-görüşmede de öncelikle araştırmacı ve katılımcı arasında bir diyalog başlatmak gerekir. Bilgisayar ortamında diyalogu başlatabilmek için araştırmacı katılımcı adayına gönderdiği e-posta ile önce kendisini ve araştırmasını tanıtır; soru veya soruları e-postasına ekler. Katılımcıdan olumlu cevap alındığı takdirde takip eden sorular ve hatırlatmalarla diyalog devam ettirilmeye çalışılır (Linabary ve Hamel, 2017: 99; Meho, 2006: 1290). Soruların bütün halinde gönderilmesi, katılımcının soruların tümünü okuyup aralarından ilgisini çekenleri veya katkıda bulunabileceğini düşündüklerini yanıtlamasına yol açabilir. Önlem olarak soru ve cevapların farklı zaman aralıklarına dağıtılması daha güvenilir bir yol olabilir. Öte yandan, soruların farklı zaman aralıklarında gönderilmesi katılımcıya soruları hemen cevaplaması gerektiğini düşündürüp, katılımcının kendini baskı altında hissetmesine neden olabilir (Bryman, 2012: 668). Her iki seçenek ve olası sonuçları göz önünde bulundurarak araştırmacı kendisi ve katılımcı için en uygun olduğunu düşündüğü soru sorma yolunu seçmelidir.

Yüz yüze görüşmeye kıyasla e-görüşmelerde katılımcının –görüşme uzun sürüyorsa- görüşmeyi tamamlamama olasılığı yüksektir (Bryman, 2012: 668; Linabary ve Hamel, 2017: 111). Tarafların birbirini yüz yüze göremediği bir görüşmede araştırmacı ve katılımcı arasında güven ilişkisi sağlayabilmek güçtür, kurulan iletişimi sonlandırmak ise kolaydır. Eğer güven ilişkisi kurulabilirse araştırmacının görüşmeleri gözden geçirip eksik bulduğu yerleri tamamlamak veya fazladan bilgi almak için katılımcıyla iletişimi devam ettirmesi -katılımcıya erişime olanağı daha fazla olduğu için- yüz yüze görüşmeye kıyasla daha olasıdır (Bryman, 2012: 668; Meho, 2006: 1290).

Ayrıca, e-görüşme diğer mülakat türlerine göre (yüz yüze veya telefonla) araştırmacı için çok daha ucuz bir maliyete sahiptir. Araştırmacının katılımcılarla bir mekânda buluşması yani coğrafi olarak hareketli olması gerekmez. Aynı anda pek çok katılımcı ile görüşme yapılması zaman açısından da geniş bir imkân sunar (Meho, 2006:1285). Yani e-görüşme, hem zaman sıkıntısı olan ve/veya coğrafi hareketliliği mümkün olmayan araştırmacılar için pratiktir hem de araştırmayı finanse etmek açısından minimum masrafla kolaylık sağlar (Linabary ve Hamel, 2017: 100; Fritz ve Vandermause, 2017: 3; Meho, 2006:1285; Murray ve Sixsmith, 1998:107).

Coğrafi olarak geniş bir alana yayılmış kişilere esnek bir zaman diliminde ulaşabilmek e-görüşmeyi cazip bir teknik haline getirirse de bilgisayar kullanımı ve

internete erişim konusunda imkânların eşit olmadığı dikkate alındığında farklı insanlara ulaşmak konusunda e-görüşmeler bir engel de oluşturabilir (Linabary ve Hamel, 2017: 111; Willis, 2011:145; Murray ve Sixsmith, 1998: 113). Bilgisayar kullanabilen ve internete erişebilen insanlar hâlâ daha eğitilmiş, yüksek gelirli kişilerdir (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Diğer bir ifadeyle bilgisayara ve internete erişimde yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim, etnisite, kuşak, sınıf gibi sosyal kategori ve aidiyetler farklılık yaratır (Cook, 2012:1331).¹

Her ne kadar zaman ve mekân sınırlamasının olmaması e-görüşmeyi verimli ve uygulaması kolay bir teknik haline getirirse de e-görüşmelerin bilgisayar aracılığıyla gerçekleştiriliyor olması bazı teknik sorunlara veya sınırlılıklara yol açabilir. Teknoloji hataları veya bağlantı sorunları yaşanabilir (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Metinlerin kaybolması veya e-posta adreslerinde değişiklikler olası teknik problemlerdir (McCoyd ve Kerson, 2006:401). Ayrıca, bilginin gönderilmesinde ve depolanmasında diğer/izinli olmayan kişilerin bilgiye ulaşması açısından güvenlik sorunu olabilir (Linabary ve Hamel, 2017: 111). Görüşmenin görüşülen kişide ve araştırmacıda depolanması teknik bir aksaklık veya kayıp sorununa karşı olumluyken, katılımcının görüşmenin verilerini araştırmacıdan bağımsız üçüncü kişilerle paylaşma ihtimali de araştırma için potansiyel bir tehlike oluşturur (Kazmer ve Xie, 2008:265-266). Verilerin güvenliğini sağlamanın güçlüğü daha önce belirtildiği gibi e-görüşmelerin zamansal ve mekânsal esnekliğinin araştırmacı ve katılımcı arasında güvene dayanan bir ilişki kurmayı güçleştirmesi nedeniyledir.

3. ARAŞTIRMACI VE KATILIMCI ARASINDA KURULAN İLİŞKİ

Görüşme tekniğinde veriler araştırmacı ve katılımcı arasında kurulan ilişki sonucunda elde edilir. Görüşme tekniği uygulanırken olması beklenen, araştırmacı ve katılımcı arasında kurulan ilişkinin eşitlikçi olması ve açık bir iletişimle biçimlendirilmesidir. Oysa araştırmacının ve katılımcının ilişkisinin eşitlikçi olmasına yönelik iki önemli engel vardır, bunlardan ilki araştırmacının ve

---

¹ Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Türkiye’de hane halkı bilişim teknoloji kullanma araştırmasının istatistiklerine göre 2018 yılında 16-74 yaş aralığında bilgisayar kullanım oranı toplamda %59,6’dır (bu oranın %68,6’sı erkek, %50,6’sı kadın); internet kullanım oranı toplamda %72, 9’dur (bu oranın %80,4’ü erkek, %65,5’i kadındır). 2017 ve 2018 TÜİK verilerine göre internete erişim yaygın olarak akıllı telefonlar üzerinden gerçekleşirken bilgisayar ve özellikle de internet kullanımı yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim durumu, meslek gibi faktörlere göre de değişiklik göstermektedir. Verilen istatistiklere göre erkekler bilgisayar ve interneti daha fazla kullanmaktadır; eğitim seviyesi yükseldikçe bilgisayar ve internet kullanımı artarken, genç nüfusun daha fazla bilgisayar ve internet kullandığı görülmektedir. Meslekler üzerinden yapılan değerlendirmede öğrenciler ve işverenler daha fazla bilgisayar ve internet kullanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Haber Bülteni 2017, 2018).

katılımcının genellikle aynı toplumsal konumu paylaşmıyor olmasıdır. İkincisi ise görüşme tekniğinin kendisinden kaynaklanır, araştırmacı olmak, görüşmenin sınırlarını çizen ve görüşmeyi yönlendiren kişi olarak katılımcı üzerinde güç sahibi olmaya neden olur. Yani araştırmacı ve katılımcı aynı toplumsal konumu paylaşırsa bile bu durum eşitlikçi bir ilişkiyi, açık bir iletişimi beraberinde getiremeyebilir (Aull Davies, 1999: 100). Pierre Bourdieu'ya göre görüşmeyi başlatan, görüşmenin kurallarını koyan, amaçlarını belirleyen ve yürüten kişi olarak araştırmacı, katılımcı karşısında daha güçlü bir pozisyondadır. Üstelik – Charlotte Aull Davies'in de işaret ettiği gibi- araştırmacı kültürel sermaye açısından görüşülenden daha üst konumda yer alıyorsa aralarındaki eşitsiz ilişki artar. Araştırmacı ve katılımcı arasındaki kurulan ilişkide eşitsizliği asgari düzeye indirmek için araştırmacının etkileşimde kontrol edilebilecek noktalara (kullanılan dil, soruların anlaşılabilirliği gibi) dikkat etmesi ve aktif biçimde dinlemesi, karşısındaki kişinin anlattıklarına nüfuz etmesi gerekir. Araştırmacı iletişimde uzlaşma sağlamalı, toplumsal mesafeyi aşinalık ve rahatlık hissiyle aşmaya çalışmalı, düşüncede kendini katılımcının yerine koyabildiğini katılımcıya gösterebilmelidir (Bourdieu, 2015:922-23).

E-görüşmeler, yüz yüze görüşmelerde araştırmacının daha baskın olduğu ilişkiyi kısmen de olsa katılımcıya süreci kontrol etme ve inisiyatif kullanma imkânı tanıyarak bozabilir. E-posta aracılığıyla gerçekleşen görüşme, katılımcıların soruları istedikleri biçimde yanıtlamalarına olanak sağlar. Üstelik katılımcılar kendi cevapları üzerine düşünebilir, cevaplarını tekrar gözden geçirebilirler. Verdikleri cevapları gözden geçirebilmek, katılımcıların özellikle de kendileri için hassas konularda özdüşünümsel bir yaklaşıma sahip olmalarında yardımcı olabilir (Linabary ve Hamel, 2017; James ve Busher, 2006: 407, Seymour, 2001:159).

Görüşmeyi tasarlayan, planlayan, kurallarını koyan ve yürüten kişi olarak araştırmacının sahip olduğu güç, daha önce belirtildiği gibi araştırmacı ve katılımcı arasındaki eşitsiz ilişkinin sadece bir boyutudur. Diğer boyut, araştırmacı ve katılımcının eşit olmayan toplumsal konumlarından kaynaklanan güç ilişkisidir. E-görüşmelerde araştırmacıyla katılımcının bedenleşmemiş bir deneyimle birbiriyle ilişki kurması yani iletişimde görselliğin, sözlü olmayan ifadelerin, ipuçlarının olmaması, taraflar arasındaki statü farkı, etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi sosyal kategorilerden kaynaklı eşitsizliği görüşme sürecinde geri planda tutabilir. Taraflar arasındaki sosyal mesafenin görünmez olması katılımcıyı rahatlatır (Meho, 2006:1289). Fakat etnisite, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal kategoriler, ayrıca ses tonu, dış görünüm veya utangaçlık gibi özellikler, araştırmacıya katılımcı ve katılımcının içinde bulunduğu toplumsal gerçeklik hakkında katılımcının farkında olamayacağı bilgileri de verir. Bu anlamda bahsi

geçen ipuçlarının yokluğu veri eksikliği olarak kabul edilebilir. Üstelik e-görüşmede sosyal mesafeyi açığa çıkaracak başka ipuçları -bilgisayara ve internete erişim, bilgisayarı kullanabilme becerisi, kendini yazılı biçimde ifade edebilme, kullanılan kelimeler ve hatta kelime dağarcığı, cümle yapısı, benzetmeler, metaforlar, kelime oyunları gibi söylemsel ipuçları- mevcuttur. Diğer bir ifadeyle e-görüşme araştırmacı ve katılımcı arasında eşitsiz ilişkiyi farklı biçimlerde yeniden üretebilir. Bourdieu'nun (2015) belirttiği gibi bu konuda yapılması gereken araştırmacının katılımcıya ve katılımcının anlatısına aşina olma ve anlatıya kendini katılımcının yerine koyarak dahil olma çabasıdır.

4. YAZILI ANLATIMLAR, SÖZSÜZ ANLATIMLAR

Görüşme araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşim aracılığıyla toplumsal dünya hakkında veri toplamaya imkân tanıyan bir araştırma tekniğidir. Dil, etkileşimin en temel parçasıdır. Cümlelerin kuruluşunun ve kelimelerin kullanılmasının yanı sıra kelimelerin telaffuzu, tonlama, konuşma temposu, suskunluklar da dilin bir parçasıdır. Yüz ifadeleri, gülme gibi mimikler, ayrıca jestler, beden mekânla ve diğer bedenlerle ilişkisi, temas, koku, kıyafetler, aksesuarlar etkileşimin sözel olmayan biçimlerine örnek olarak verilebilir (Starkey, 1992: 22-23). Yüz yüze iletişimde sözel olmayan işaretler iletişimin anlamı ve inandırıcılığı açısından önemli bir rol oynar. Beden dili, yüz ifadesi, göz kontağı gibi sözel olmayan iletişim biçimleri sözel iletişimin açık veya örtük anlamlarını ortaya çıkarabilir (Rezabek ve Cochenour, 1998: 202). Bu bakımdan yüz yüze görüşme, gözlem tekniğini içinde barındırarak hem sözel olan hem de olmayan ifadeleri, ipuçlarını anlama/değerlendirme imkânına sahiptir (McCoyd ve Kerson, 2006:400).

E-görüşmede beden, yüz, ses gibi iletişimin görsel içerikleri saf dışı bırakıldığı için görüşme yazılı iletişime dayanır (Walther, 2007: 2541). Yazılı iletişim ise katılımcının güvenilir cevaplar verme olasılığını düşürebilir. Fiziki ve sosyal bağlam bilgisinin eksik olması verileri de eksik bırakabilir (Murrey ve Sixsmith, 1998: 118; Markham, 2004:102). Ayrıca e-görüşmelerin araştırmacı açısından anlık ifadeleri yakalayamama gibi bir dezavantajı vardır; araştırmacı gerçek zamanlı görsel ipuçlarını gözlemleyemez, yorumlayamaz ve sessizlik anlarını kaçıır (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Üstelik, mesajı gönderen, fiziksel olarak mesajı alandan uzak olduğu için karşı tarafa iletmekten imtina edeceği mesaj içeriklerini, örneğin hoşnutsuzluğunu veya öfkesini gizleyebilir.

E-görüşme yazılı iletişime dayansa da sözsüz iletişim öğelerinden tamamen arınmış değildir. Yüz yüze iletişimde kullanılan mimik ve jestler yerine kullanıcıların yazılı ifadelerinin anlamını geliştirmek, desteklemek ve duygularını belirtmek için kullandıkları görsel semboller (emojiler) vardır (Rezabek ve

Cochenour, 1998: 201-202; Kazmer ve Xie, 2008: 274). Ne var ki, katılımcının sözel olmayan ifadelerini ve ipuçlarını yine kendisinin ifade ettiği görsel sembollerle anlamaya çalışmak, katılımcının öz temsilinin öznel gerçekliğiyle, öznel gerçekliğin de toplumsal gerçeklikle birebir örtüştüğünü kabul etmek anlamına gelebilir. Oysa görüşmelerde araştırmacılar sadece ne söylendiğiyle değil, söylenen şeylerin nasıl söylendiğiyle de ilgilenirler (Bryman, 2012: 482). Araştırmacıların katılımcının ifade etmediği, edemediği ve hatta bazen farkında olmadığı toplumsal gerçekliği kavrayabilmesi gerekir.

Öte yandan, e-görüşmelerin yüz yüze görüşmelerde olan bağlamsal, görsel ipuçlarına sahip olmadığı ve bedenleşmemiş tecrübeye dayandığı iddialarına da itiraz edilmiştir. E-görüşmelerde beden görünmez ama görüşmenin yapılması ve sonuçlandırılması için bedene ihtiyaç vardır; beden bilgisayar ekranı karşısında oturur, okur ve yazar. Yaşayan beden görünür olmasa bile bedene dair anlamlar ve söylemler online bağlama aktarılır. Paylaşılan metinlerde duygu ifade eden semboller beden dilinin metne yansıtılması çabasıdır. Katılımcının kullandığı dil, noktalama işaretleri, duyguları ifade eden semboller (emoticons) ve format katılımcı hakkında fikir verir (Linabary ve Hamel, 2017:100). Söylemsel ipuçları ve görsel semboller konusunda dikkatli olmak gerekir; bunlar yüz yüze görüşmedeki sözsüz iletişimden farklıdır ama daha az önemli değildir. E-görüşmelerde sınıf, etnisite, toplumsal cinsiyet, statü gibi kategorilerin etkisi söylem aracılığıyla görünür olur (Seymour, 2001: 161-62). Gerçekten de bilgisayar aracılığıyla yazılı iletişimde dilin kullanımı kişinin yaş, eğitim, toplumsal cinsiyet gibi aidiyetlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin gençler arasında yazılı iletişimde konuşma dilini kullanmak daha yaygındır (Androusopoulos, 2006:425). Genç katılımcılar online enformasyon paylaşma konusunda yüz yüze ortama göre daha rahat olabilmektedir (Shapka, Domene, Khan ve Yang, 2016: 361).

E-görüşmelerin yazılı olmasının daha az, öz ve zengin veri sağlayacağı da diğer bir iddiadır. Katılımcının cevap verirken zamanı kullanma konusunda inisiyatifinin olması, görüşme ortamının rahat ettiği bir yer, örneğin evi olması, özellikle de hassas konularda başkalarının varlığını hesaba katmak zorunda olmadan fikir beyan edebilmesi, katılımcıya düşüncelerini gözden geçirme ve yüzeysel olmayan cevaplar verme fırsatı verir (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Ayrıca yüz yüze etkileşim olmaksızın yazmak, bir çeşit mahremiyet ve güvenlik duygusu yaratabilir. Katılımcı özellikle de hassas ve ayrık kabul edilen konularda yazarken kendini daha rahat ifade edebilir (McCoyd ve Kerson, 2006:397).

Fakat bazı katılımcıların kendini sözel, bazılarının yazılı olarak daha iyi ifade etmesi, yazılı görüşmelerin daha öz, zengin veri sağlayacağı iddiasına karşı

dikkate alınması gereken bir konudur (Meho, 2006: 1289). Dolayısıyla yazmanın veya konuşmanın daha verimli olması biraz da katılımcıya bağlıdır. Yazmak, konuşmaya oranla bazı zorluklar da içerebilir, örneğin yazmak konuşmaktan daha fazla zaman ve çaba gerektirir. Üstelik, katılımcının görüşmeye yazarak katılması ve yazdıklarını gözden geçirmesi araştırmacının anlamının bir kısmını kaybetmiş veriyle karşılaşmasına neden olur (Kitto ve Barnett, 2007:358; Kazmer ve Xie, 2008: 269-70). Soruların gönderilmesiyle cevapların verilmesi arasındaki zamansal boşluk veya gündelik hayat akışında cevapların verilmesi, cevaplarda kopukluğa neden olabilir (James ve Busher, 2006: 407; Willis, 2011: 145).

E-görüşmede sorulan sorular ve verilen cevaplar yazılıdır fakat bu yazı genellikle konuşma diline yakındır. Yine de e-görüşmeye damgasını vuran, yazının karakteristiğidir. Yazı, dışarıdan yalıtılmış, bağımsız bir uzamda işler. Yazan kişiye anlattığını derleme, sınıflandırma, bir sistem içine yerleştirme ve dönüştürme imkânı tanır; bu anlamda yazı bir üretilimdir (De Certau, 2009). Sözlü ifade de kurgulanabilir ve işlenebilir fakat, yalıtılmış uzama sahip olmayan sözlü ifade yazı kadar kontrol edilebilir değildir; içinde bulunulan fiziki ortamın etkisine daha açıktır. Anlık gelişen diyaloglar, diğerleriyle etkileşim, dil sürçmeleri, kekelemeler, gülüşler ve suskunluklar katılımcının denetleyemediği hatta bazen farkında olmadığı ifade biçimleri, araştırmacıya katılımcının kendisiyle ilgili sunmak istediklerinden daha fazlasını verebilir. E-görüşmede ise araştırmacı katılımcının, katılımcı ise araştırmacının sunduğu kadarıyla yetinmek zorunda kalabilir.

Öte yandan, yüz yüze görüşmeler hem sözlü hem de sözlü olmayan ifadelerle zengin bir veri sunsa da nihayetinde sözlü görüşmeler de yazıya dönüştürülür. Kelimesi kelimesine yazılsa bile sözlü ifadelerin yazıya geçirilmesi, yani transkripsiyon sözlü anlatımla aynı olmaz. Noktalama işaretleri bile cümlenin anlamını değiştirebilir, cümleye yeni anlamlar katabilir. Bu bakımdan her transkripsiyon bir tercüme ve hatta yeniden yazmadır (Bourdieu, 2015: 939). Sözlü ifadeler transkripsiyonu yapan kişilerin yorumuyla yeniden yazılır. E-görüşmeler ise transkripsiyon gerektirmez, sadece katılımcının ürünüdür (Willis, 2011:145). Bu açıdan e-görüşmeler transkripsiyon yapan kişinin/araştırmacının dolayımı olmadan daha doğrudan veriler sunabilir.

5. ARAŞTIRMA ETİĞİ

Görüşme tekniği bazı zorlukları içerir. Nicel bir çalışmada katılımcılar sayıların ve ortalamaların arkasına gizlenebilir fakat nitel çalışmalarda görüşme yapan araştırmacılar, katılımcıların hayatlarının öznel ve bazen de mahrem yanları üzerine çalışırlar. Dolayısıyla görüştükleri kişilerin kim olduğu önemlidir (Heggen ve Guillemin, 2012:467). Araştırmacı ve katılımcı arasındaki bu özel, hassas etkileşim, araştırma etiğinin bilgilendirilmiş rıza ve gizlilik prensipleriyle

biçimlendirilmelidir. Kişilere yapılan araştırma hakkında bilgi vermek, kişilerin araştırmaya katılıp katılmama konusunda karar vermelerini sağlamak bilgilendirilmiş rıza açısından elzemdir. Bilgilendirilmiş rıza prensibi, araştırma süreci ve araştırmanın getirebileceği olası riskler hakkında katılımcıyı bilgilendirerek, katılımcıyı olası zararlardan korumaya dayanır. E-görüşmelerde ise rıza konusunda daha hassas olunması gerekir çünkü katılımcı çalışmaya katılmak konusunda rıza gösterse bile devam etmek konusunda rızasının olup olmadığını anlamak güç olabilir. Yüz yüze görüşmelerde katılımcının görüşmeye devam etmek konusunda isteksizliğini anlamak sözel olmayan iletişimle daha mümkündür. Yine sözel olmayan ipuçlarıyla yüz yüze görüşmede araştırmacı hangi konulara karşı hassas ve duyarlı olduğunu daha kolay anlayabilir.

Tüm araştırma tekniklerinde olduğu gibi, e-görüşme esnasında da kişi araştırmaya katılmayı kabul ettiyse bile özel veya kişisel bilgilerini vermeye zorlanamaz. Kişisel bilginin ne olduğu ise bazen öznel bir yorum meselesi olabilir, araştırmacının katılımcının hassasiyetini dikkate alma mecburiyeti vardır (Murrey ve Sixsmith, 1998: 114). Araştırmacı, -iradesi ve izni olmadan- katılımcının kimliğine dair bilgileri diğerleriyle paylaşmamak ve katılımcıyı ifşa etmemekle yükümlüdür. Bu temel, kabul gören prensip olmakla birlikte katılımcının gizliliği veya anonim olması tartışmalı bir konu olarak araştırma etiği içerisinde yer alır. Tüm araştırma süreci boyunca katılımcının anonim kalmasını savunan görüşlerin (James ve Busher, 2012) yanı sıra anonim olmanın ve gizliliğin katılımcının izin vermediği sürece kimliğini belli edecek bilgilerin saklanması olduğuna yönelik yaklaşımlar da mevcuttur (Murrey ve Sixsmith, 1998). Katılımcıyla daha yakın ilişkiyi gerektiren görüşmede katılımcının kimliğinin araştırmacı için de anonim olması karşılıklı güven ilişkisi inşa etmek açısından sorun yaratabilir. Örneğin e-görüşmede katılımcının bedenleşmiş halini göremediği için araştırmacı katılımcının doğruluğu ile ilgili kaygı duyabilir (Markham, 2004:102). Zaten elektronik bağlantıların açık doğası katılımcının anonim olmasını sağlamayı güçleştirir; e-posta adresleri çoğunlukla katılımcının ismini içerir (James ve Busher, 2006:408). Eğer veri yayımlanacaksa ve saklanacaksa takma isim, kullanıcı adı veya kimliği belli edecek bilgileri kullanmama gibi yöntemler anonim olmayı sağlamanın yolu olarak görülür (Meho, 2006: 1289). Görüşme esnek ve açık bir tekniktir. Öyleyse gizlilik konusunda başvurulması gereken evrensel prensiplerden çok yerel ve spesifik olanla ilgilenen ve gizliliği dinamik bir kavram olarak kavrayan “konumlandırılmış etik” olmalıdır (Heggen ve Guillemin, 2012). Araştırmada neyin gizli tutulması gerektiğine karar vermek açısından araştırma etiğini çalışmanın bağlamına göre değerlendirmek, çalışmayı standartlara uydurmaya çalışmaktan daha verimli sonuçlar verecektir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Görüşme, araştırmacının katılımcıların hayatına dair sorular sorarak toplumsal dünya hakkında veri topladığı bir nitel araştırma tekniğidir. Araştırmacı ve katılımcı arasında etkileşimi gereksinen bu teknik, genellikle yüz yüze ve daha az yaygın olmakla birlikte telefon aracılığıyla uygulanır. Son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan ve bu makalenin konusu olan e-görüşme ise araştırmacının ve katılımcının birbirlerine e-posta göndermesi ile gerçekleştirilir. E-görüşme tekniğini yüz yüze görüşme tekniğinden ayıran birbiriyle ilişkili üç önemli boyutu vardır. İlki, bilgisayar ortamında kurulan araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşimin ortak bir mekâna ihtiyaç duymaması ve bununla bağlantılı olarak ortak bir mekânın getirdiği zaman sınırlamasının bulunmaması yani mekânsal ve zamansal esnekliktir. Ortak bir mekânın olmaması kaçınılmaz olarak ikinci boyutu beraberinde getirir: Araştırmacı ve katılımcı arasındaki bedensiz ve yazılı etkileşim ve katılımcının daha fazla inisiyatif kullanıp görüşme sürecini biçimlendirebildiği yeni bir ilişki biçimi. Üçüncü boyutsa bedensizleşmiş ve yazıya dayalı etkileşimin sağladığı verinin niteliği ile ilgilidir. Sözlü ifadelerin ve beden dilinin dışarıda bırakıldığı, katılımcının üzerinde oynayabildiği, kurgulayabildiği yazıya dayalı veri e-görüşme tekniğine özgü bir veri biçimidir. Bu üç boyutuyla ilişkili olarak e-görüşmenin verileri yüz yüze görüşmede elde edilen verilerden farklılık gösterir. Farklılıklar dikkate alınarak ve e-görüşme tekniğinin kendine özgü karakteristiğine uygun biçimde, araştırmaya özgü spesifik veya “konumlandırılmış” etik prensipler uygulanmalıdır.

Yüz yüze görüşme ile karşılaştırıldığında e-görüşmenin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. E-görüşme, bilgisayar ortamı üzerinden esnek zaman dilimlerinde veya eş zamanlı olarak farklı bölgelerde yaşayan çok sayıda kişiye ulaşmayı sağlayan bir tekniktir. Finanse etmenin görece kolay olduğu, çok sayıda kişinin katılabildiği nitel araştırmaları gerçekleştirme imkânı tanır. Ne var ki bu imkân, sınıfsal eşitsizliklerin, toplumsal cinsiyete, eğitime, yaşa dayalı ayrımların bilgisayara ve internete erişimde etkili olduğu günümüz toplumlarında bir engele de dönüşebilir. Yüz yüze mülakata dahil olabilecek kişiler, e-görüşmenin dışında kalabilir.

E-görüşme ne konuşma ne de yazma dili sayılabilecek ama yazının daha ağır bastığı iletişim formuyla, araştırmacı- katılımcı etkileşimi ve iletişimi üzerine yeniden düşünmeyi gerektirir. Katılımcı araştırmacı etkileşimi açısından e-görüşmenin yüz yüze görüşmeye göre daha eşitlikçi bir ilişki sağladığı belirtilir çünkü katılımcı soruları nerede, ne zaman ve nasıl cevaplayacağı konusunda inisiyatif kullanarak görüşme sürecini şekillendirebilir. Ayrıca ortak mekânın paylaşılmadığı, bedensizleşmiş bir iletişimin kurulduğu e-görüşmelerde sosyal

mesafenin daha az görünür olduğu, dolayısıyla sosyal mesafenin iletişimi daha az belirlediği, bu bakımdan da daha eşitlikçi bir etkileşimin olduğu iddia edilir. Var olan eşitsizliğin bilgisayara ve internete erişim, yazılı dili kullanabilme becerisi gibi başka biçimler alabileceğini dikkate almak gerekir. Yüz yüze görüşme veya e-görüşme olup olmaması fark etmeksizin, Bourdieu'nun (2015) belirttiği gibi bir araştırma tekniği olarak görüşmenin getirdiği eşitsizliği araştırmacının aşinalık hissi ve kendini katılımcının yerine koyma çabası en aza indirebilir.

Yüz yüze görüşmede sözlü ifadeler kadar jest, mimik gibi sözel olmayan ifadeler de veri olarak değerlendirilir. Ayrıca araştırmacının katılımcıyı sosyal ve fiziki bağlamı içinde değerlendirebilme imkânı da vardır. E-görüşmede ise yüz yüze görüşmenin sunduğu bağlam bilgisine ve sözsüz ifadelere ulaşamaması bir sınırlılık olarak kabul edilebilir. E-görüşme tekniğinin yazılı iletişime dayalı olması üzerine tartışırken yüz yüze mülakatların da yazıya geçirildiğini dikkate almak önemlidir. Transkripsiyon bir yeniden yazma edimidir, bu bakımdan e-görüşme katılımcının ifadelerine daha doğrudan bir erişim imkânı sağlar. Katılımcının kendi cevapları üzerinde oynayabilmesi, cevaplarını düzenleyebilmesi ve kendisi üzerine düşünebilmesi görüşme sürecinde inisiyatif kullanması anlamında olumlu olarak değerlendirilir. Katılımcının cevapları üzerinde kullandığı varsayılan inisiyatif temsil sorununu da beraberinde getirir. Katılımcının toplumsal ve fiziki bağlamdan görece soyutlanmış, üzerinde düşünülmüş ve düzenlenmiş yazılı cevaplarının kurgusal bir gerçekliği sunduğunu dikkate almak gerekir. Bu nedenle katılımcının aktardıklarını sorgulamadan kabul etmek yerine söyleminin alt metinlerine ve çelişkilerine bakılmalıdır.

Sonuç olarak, tüm nitel araştırma yöntemi teknikleri gibi insan etkileşimi aracılığıyla veri elde eden e-görüşme tekniği ancak esnek biçimde tanımlanabilir. E-görüşme tekniğinin imkânlarını ve sınırlılıklarını daha detaylı analiz edebilmek tekniğin uzun vadede ve yaygın biçimde uygulanır olmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Androutsopoulos, J. (2006). "Introduction: sociolinguistics and computer-mediated communication." *Journal of Sociolinguistics*, Vol. 10, No. 4, ss. 419-438. Erişim Tarihi: 25.01.2019.
- Aull Davies, C. (1999). *Reflexive Ethnography A Guide to Researching Selves and Others*. London, New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (2015). *Dünyanın Sefaleti* 1.Baskı (çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer, vd.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*, 4. Baskı. New York: Oxford University Press.
- Cook, C. (2012). "Email interviewing: generating data with a vulnerable population." *Journal of Advanced Nursing*, Vol. 68, No. 6, ss. 1330-1339. Erişim Tarihi: 18.12.2018.
- De Certeau, M. (2009)., *Gündelik Hayatın Keşfi- I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (çev.Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Fritz, L. R. ve Vandermause, R. (2017). "Data collection via in-depth email interviewing: lessons from the field." *Qualitative Health Research*, ss.1-10. <https://doi.org/10.1177/1049732316689067>. Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Heggen, K. ve Guillemin, M. (2012). "Protecting participants' confidentiality using a situated research ethics approach." *The Sage Handbook of Interview Research The Complexity of the Craft*, ss.465-476. (ed. J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti, K. D. McKinney). Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- Holstein, A. J. ve Gubrium, F. J. (2004). "The active interview." *Qualitative Research Theory, Method and Practice* (ed. David Silverman). Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412973588.n3> Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- James, N. ve Busher, H. (2006). "Credibility, authenticity, advice: dilemmas in online interviewing." *Qualitative Research*, Vol. 6, No: 3, ss. 403-420. Doi:10.1177/1468794106065010. Erişim Tarihi: 05.01.2019.
- James, N. ve Busher, H. (2012). "Internet interviewing." *The Sage Handbook of Interview Research The Complexity of the Craft*, ss.177-192. (ed. J. F.Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti, K. D. McKinney). Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- Kazmer, M. M. ve Xie, B. (2008). "Playing with the media, playing with the method." *Qualitative Interviewing in Internet Studies*, Vol.11, No:2, 257-278. Erişim Tarihi: 03.02.2019.

- Kitto, R. ve Barnett, J. (2007). "Analysis of thin online interview data toward a sequential hierarchical language-based approach." *American Journal of Evaluation*, Vol.28, No:3, ss.356-368. doi: 10.1177/1098214007304536. Erişim Tarihi: 03.02.2019.
- Linabary, R. J. ve Hamel, A. S. (2017). "Feminist online interviewing: ongoing issues of power, resistance and reflexivity in practice." *Feminist Review* No:115, ss. 97-113. Erişim Tarihi: 08.01.2019.
- Markham, N. A. (2004). "Internet communication and as tool for qualitative research." (ed David Silverman). *Qualitative Research Theory, Method and Practice*, , Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- McCoyd, L. M. J. ve Kerson, S. T. (2006). "Conducting intensive interviews using email a serendipitous comparative opportunity." *Qualitative Social Work*, Vol.5, No:3, ss.389-406. doi:10.1177/1473325006067367 Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Meho, I. L. (2006). "E-mail interviewing in qualitative research: a methodological discussion." *Journal of American Society for Information Science and Technology*, Vol.57, No.10, ss.1284-1295. doi: 10.1002/asi.20416. Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Murray, D. C. ve Sixsmith, J. (1998). E-mail: a qualitative research medium for interviewing? *International Journal of Social Research Methodology*,1(2),103-121. doi: 10.1080/13645579.1998.10846867 Erişim Tarihi: 25.01.2019.
- Rezabek, L. ve Cochenour, J. (1998). "Visual cues in computer mediated communication: supplementing text with emoticons." *Journal of Visual Literacy*, Vol.18, No. 2, ss. 201-215. Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Seymour, S. W. (2001). "In the flesh or online? Exploring qualitative research methodologies." *Qualitative Research*, Vol.1, No.2, ss.147-148. Erişim Tarihi: 07.01.2019.
- Shapka, D. J; Domene, F. J.; Khan, S.; Yang, L. M. (2016). Online versus in-person interviews with adolescents: an exploration of data equivalence. *Computers in Human Behavior*, 58, 361-367. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.01.016> Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Starkey, D. Jr. (1992). "Interaction, face-to-face." *Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments a Communication-centered Handbook*. (21-28). (ed. Richard Bauman) New York, Oxford: Oxford University Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Haber Bülteni*. <http://www.tuik.gov.tr>. Erişim Tarihi: 04.05.2018.

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). *Haber Bülteni*. <http://www.tuik.gov.tr> (18.04.2019)
- Walther, B. J. (2007). "Selected self-representation in computer mediated communication: hyperpersonal dimension of technology, language and cognition". *Computers in Human Behavior*, No.28, ss.2538-2557. doi:10.1016/j.chb.2006.05.002 Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Willis, P. (2011). "Talking sexuality online technological, methodological and ethical considerations of online research with sexual minority youth". *Qualitative Social Work*, Vol.11, No.2, ss.141-155. doi: 10.1177/1473325011400488. Erişim Tarihi: 18.12.2018.

